

Z ekonomické literatury

INFORMOVANÉ ZAMYŠLENÍ NAD BUDOUCNOSTÍ EU (A NEJEN NAD NÍ)

Stanislav Šaroch, Škoda Auto Vysoká škola, o. p. s., a Vysoká škola ekonomická v Praze

Hodač, J.; Lacina, L.; Strejček, P. Evropské křižovatky

Brno : Barrister & Principal; 2014. 181 s. ISBN 978-80-7485-018-9.

DOI: 10.18267/j.polek.1019

V České republice se veřejná debata o problematice a budoucnosti projektu evropské integrace do nedávné doby často redukovala na méně informované paušální soudy a interpretace na jedné straně a diskusi nepodstatných jednotlivostí evropské agendy na straně druhé. Proto lze s velkým osvěžením a úlevou přivítat publikaci, kterou vytvořila trojice autorů působících na Mendelově univerzitě v Brně – Jan Hodač, Lubor Lacina a Petr Strejček. Jejich kniha *Evropské křižovatky* totiž spojuje potřebný a tak často scházející výborně informovaný nadhled a odstup s podrobnou analýzou současného stavu a perspektiv evropského projektu.

Autorům se velmi dobře daří kombinovat různé úhly pohledu – historický, ekonomicko-právní a politologický a zároveň se jim – dle názoru autora této recenze – daří vystihnout tematické okruhy, které jsou pro hluboké porozumění současnému stavu a dynamice EU klíčové.

Kniha se tak postupně soustředí na tematiku historických okolností a motivů vzniku a vývoje poválečné evropské integrace, navazuje široce pojatým rozbořem způsobu ustavení politické moci a role občana v jejím

kontextu v EU, dále se zamýšlí nad motivy evropské integrace a postuluje, že dochází k jejich proměnám v čase, aby nakonec vyústila do relativně stručného závěrečného bilancování, ve kterém se snaží nabídnout možné alternativy budoucího vývoje a zhodnotit jejich pravděpodobné dopady.

Publikace je členěna do pěti kapitol. **První kapitola** je krátkým úvodem, který na dvou stranách shrnuje motivaci autorů – stručně řečeno – EU neadorovat ani neodsuzovat, ale silné i slabé stránky, příležitosti a rizika popsat a diskutovat.

Druhá kapitola, nazvaná *Kontext počátků evropské integrace a dlouhodobých problémů Evropské unie*, již přináší pohled na celou řadu problémů EU především (ale nejen) na pozadí historického vývoje a ve dvojici s podobně rozsáhlou třetí kapitolou přináší nejvíce diskusního materiálu.

Zasazuje vznik projektu evropské integrace do geopolitických souvislostí bipolárního dělení světa do období po druhé světové válce, do období obav z německé síly a snah o její svázání právě prostřednictvím integračních projektů. Hned vzápětí konstatuje, že vůdčí silou projektu i společenství jako

takového od začátku až do současnosti je francouzsko-německý tandem a ukazuje, jak se postupně měnily role obou zemí v tandemu a jak Francie, zpočátku vlivnější a iniciativnější, postupně ztrácí toto postavení ve prospěch Německa. Jako dva klíčové okamžiky tohoto přelomu jsou označeny rok 1990, kdy dochází ke znovusjednocení Německa po pádu železné opony, a pak léta po krizi v roce 2008, ze které Německo vychází jako hospodářsky silnější. Zároveň kniha na tomto místě ukazuje neúspěchy snah sekundovat Spojeným státům nejen v rámci NATO, ale integrovat se hlouběji i z hlediska budoucí schopnosti efektivní společné obrany, počínaje zamítnutím tzv. Plevenova plánu francouzským Národním shromážděním v roce 1954.

Jako další podstatný rys evropského projektu autoři v rámci kapitoly zdůrazňují uvědomění si potřeby obstát v hospodářské soutěži se svým hlavním strategickým spojencem – Spojenými státy. Zde upozorňují na bezzubost hospodářsko-politických proklamací typu Lisabonské strategie nebo Agendy 2020, a dokonce je srovnávají s výroky sovětského vůdce Nikity Chruščova o dohnání a předehnutí USA o několik desítek let dříve. Není bez zajímavosti na tomto místě poznamenat, že měřeno počtem hlav je přitom trh EU již téměř dvakrát tak velký než ten americký.

V dalších dvou subkapitolách autoři poukazují na slábnoucí vliv politiků a jejich schopnost prosazovat větší změny. Důvody vidí zejména v rostoucí síle zájmových skupin a také v tom, že současná generace politiků zemí západní Evropy nedosahuje ani osobnostním rozměrem ani jasností politických vizí daných osobní historickou zkušeností formátu generace (či dvou) poválečné. Na tomto místě a k tomuto dílčímu tématu by knize slušela propracovanější a hlubší analýza zahrnující mj. pohledy, se kterými přišli ve svých pracích Mancur Olson či William Niskanen. Ta by mohla vrhnout jasnější světlo na problémy, jejichž rozbořením autoři v další části druhé kapitoly navazují. Kladou si totiž

otázky po míře, jakou se občané z hlediska své identity cítí „Evropany“ a odpovídají, že spíše málo a že o to více je v prostředí silných národních identit vnímáno Německo jako vítěz i bohatý strýček. Velmi trefně zde působí citace z listu *Washington Post*, kterou uvádějí: „Evropská unie má vlajku, které nikdo nesalutuje, hymnu, kterou nikdo nezpívá, prezidenta, kterého nikdo jménem nezná, parlament (ve Štrasburku), u něhož nikdo kromě jeho členů nechce, aby měl nějakou moc ... hlavní město (Brusel) s koncentrovanou byrokracií, kterou nikdo ani neobdivuje ani neovládá, měnu, která předpokládá něco, co neexistuje nebo by ani existovat nemělo (evropskou centrální vládu) a pravidla fiskální disciplíny, jejichž ignorování se netrestá.“

Přitom v závěrečných částech kapitoly na mnoha příkladech ukazují, jak daleko již integrace dospěla. Přesvědčivě argumentují, že zavedení eura předběhlo míru integrace v jiných oblastech hospodářského a politického života, a tím se z jeho existence stává spíše dezintegrujícím prvkem vedoucím k větším odhaleným rozdílům v ekonomické výkonnosti členských států, umocňujícím faktor fiskální nezodpovědnosti jak vlád, tak hráčů, kteří emitované dluhy nakupují a později s nimi obchodují na finančních trzích, a zejména vedlo k intenzivnějším hospodářsko-politickým rozporům. V úplném závěru se potom ptají, co by mělo být dalším cílem Unie, pokud by se výše nastíněné rozpory opravdu podařilo vyřešit reálnou federalizací, a poukazují na další palčivý problém doutnající pod povrchem – stárnutí evropské populace a jeho ekonomické konsekvence, které v kombinaci s přílivem imigrantů mohou také vytvořit dosti třaskavou směs.

Obsah **třetí kapitoly** výstižně vyjadřuje její název *Ustavení politické moci v Evropské unii a role občana*. Logicky navazuje na úvahy o deficitu evropské identity zmíněné v předchozí kapitole a vysvětluje, v čem konkrétně je možné vidět tzv. demokratický deficit, který se scházejícím pocitem evropské identity může silně souviset. Na historickém pozadí

vysvětluje slabost a odlišnost pozice Evropského parlamentu od parlamentů národních a argumentuje, že jedním z demokratických deficitů je na evropské úrovni právě nejasná linie volič – zvolený reprezentant – výkonná moc. To se potom samozřejmě zpětně odráží v přístupech voličů k těmto volbám. Dále argumentuje tím, že specifickým způsobem skládané strany zastoupené v EP vlastně nemají základní atributy státních politických stran. Zde používá Steffaniho klasifikaci funkcí politických stran a dále pohledy Webera a Habermanse. Poukazuje i na specifický způsob výběru evropských komisařů, kde je rovněž přímá linka volby – reprezentace – exekutiva silně narušena. Kapitola dále pojednává o evropských referendech, která ukazuje jenom jako symbolickou zástěrku nahrazující zdání demokracie. To dokumentuje na skeptickém až pohrdlivém přístupu evropských státníků k výsledkům referend a na vůli v případě nezdaru referenda opakovat. Jako možné světlíčko na konci tunelu potom představuje možnost tzv. občanské iniciativy, zavedené Lisabonskou smlouvou, hodnotí ji však spíše skepticky.

Velký prostor je věnován Evropské komisi a její silné a vzrůstající roli, zejména ve tvorbě legislativy. Autoři názorně ukazují, že „vládnutí“ je v případě činnosti Komise dalece odštěněno od demokratické kontroly a způsob jejího vládnutí včetně rozsáhlého etablování a regulace expertních skupin a celého systému expertních konzultací potažmo lobbingu označují jako racionálně karteziánský. Obrovská síla Komise při tvorbě legislativy je podle autorů z druhé strany limitována „křehkým kompromisem mezi Bruselem a národními státy“ a jako příklad selhávání tohoto systému a porušování přijatých pravidel ukazují postupné neplnění záměrů jednotlivých verzí Paktu stability a růstu.

Závěr kapitoly obsahuje úvahy o tom, zda a jakými cestami může Evropa dospět k federaci. Favorizuje však jinou cestu než dosavadní způsob integrace cestou unifikace „přes Brusel“, a to způsoby, které by byly podobné vzniku uspořádání Německa nebo Švýcarska.

Čtvrtá kapitola *Motivy evropské integrace – minulé, současné a budoucí* již svým názvem napovídá, že autoři nevnímají motivaci dalšího vývoje EU staticky. Naopak tvrdí, že některé motivy silně akcentované v minulosti už nemusí být pro další integraci relevantní a jiné by naopak v budoucnosti mohly být vysoce relevantní. Mezi tradičními motivy se ocitají tyto čtyři: dosažení mírového prostředí, ochrana západní Evropy před sovětskou rozpínavostí, kontrola silného Německa a jeho souběžné zpětné začlenění do mezinárodních politických a ekonomických vztahů, ale také snaha o vznik silnějšího bloku, který by byl schopen konkurovat silné pozici USA ve světové politice i ekonomice. Ohledně prvního jmenovaného motivu uvádějí, podobně jak to opakovaně ve svých pracích činí Martin Feldstein, že další integrace nemusí nezbytně k dosažení tohoto cíle přispívat. Podobné otázky vznášejí i v případě vztahu západní Evropy k Rusku. U třetího motivu konstatují jen to, co už je uvedeno v předchozích kapitolách – Německo dnes v EU nejen ekonomicky, ale i politicky hraje první housle. Ohledně vyrovnání se pozici Spojených států kniha konstatuje, že Evropa stále hraje druhé a možná již i třetí housle v ekonomicky bipolárním světě, kdy proti minulosti pouze vedle Washingtonu Moskvu vystřídal Peking. Stejně otevřenou otázkou je cíl plnění koheze, čili vyrovnávání ekonomické a sociální úrovně jednotlivých území v rámci EU, doplněný konstatováním, že v průběhu krize odstartované v roce 2008 se rozdíly spíše zvyšovaly. Zde je možné autorům oponovat, že v rámci delšího období dosud převažuje obrácený pohled.

Zvláštní subkapitolou v rámci čtvrté kapitoly je zamyšlení nad důsledky soudobé krize eurozóny. Poctivě mapuje celou řadu scénářů dalšího vývoje od vytvoření reálné fiskální unie, přes vystoupení některých států nebo rozpadu eurozóny. Ve výčtu nechybí ani scénář na způsob japonské deflace a stagnace nebo vystoupení nejsilnější, tedy německé ekonomiky z projektu společné měny. Autoři se zabývají

i pravděpodobnosti cesty eliminace rozsáhlého zadlužení veřejného sektoru vyšší inflací a ukazují, že mimo diskuzi o schopnosti měnové politiky vyšší inflaci vyvolat je to opět Německo, kdo podobné řešení nebude chtít připustit. Je zde zmapována i role Mezinárodního měnového fondu při řešení krize, jakož i možnost vytvoření „nové eurozóny“ v čele s Německem, ale bez zemí jižního křídla.

Další silnou tezí, kterou autoři ve čtvrté kapitole obhajují, je tvrzení, že perspektivou vývoje v posledních šedesáti letech je evropská integrace nesporným úspěchem, ale že nezbytnou podmínkou jeho udržení je i určitý étos, kterému současný mediální svět s krátkou pamětí příliš nepřeje. Že nejde v první řadě o to, zda rychle (či vůbec) v integraci postupovat, ale o to, jakými konkrétními kroky by se tento postup ubíral. „Integrovat“ lze zkrátka vhodně i nevhodně.

Budoucími možnými motivy integrace či výzvami mohou být podle autorů takové oblasti, jako jsou společná obrana či energetika a energetická bezpečnost. (Vzhledem k tomu, že text byl připraven k vydání ještě před krizí na Ukrajině lze říci, že relevantnost a předvídatost této argumentace už byla ověřena praxí). Další výzvou je podle autorů společná obranná politika, kterou zatím v podstatě supluje členství zemí v NATO. Poslední zmíněnou výzvou je adekvátní reakce na globalizaci – mimo jiné účinná politika vedoucí k udržení konkurenceschopnosti, ale i k tomu, aby se Evropa dobře vyrovnala se silicím fenoménem přistěhovalecké vlny z méně vyspělých zemí.

Pátá, závěrečná kapitola s názvem *Závěrečné bilancování* přináší na osmi stranách několik zajímavých tezí, založených na analýze předchozích kapitol. Některé jsou možná znepokojivé, ale ve srovnání s v úvodu této recenze zmíněnou veřejnou debatou, ze které se často vytrácí potřebný nadhled, spíše potěší rozvahou, na jejímž základě byly napsány. A které to jsou? Vybrané z nich posuďte sami: Vytvoření federace z dnešní EU není nutné ani nezbytné, zároveň ale není nemožné,

EU není jediným garantem míru mezi členskými státy, vystoupení jakéhokoliv státu z eurozóny není nepředstavitelné a neznamenalo by nutně kolaps integračního projektu, euro může dlouhodobě a stabilně plnit svoji funkci, ani federalizace EU neodstraní rivalitu dnešních národních států EU a jejich rozdílné zájmy, současný stav EU je dlouhodobě neudržitelný.

V porovnání s jinými odbornými publikacemi podobného záběru kniha ob stojí se ctí. V podobné šíři zpracování je už téměř po dvě dekády k dispozici stále aktualizovaná globální učebnice Baldwina a Wyplosze *Ekonomie evropské integrace*, která rovněž přináší nejen statický, ale i vývojový pohled na zvolenou problematiku jak z úhlu ekonomické teorie, tak z úhlu historického, politologického a ústavně právního či institucionálního. O co je v této knize kladen větší důraz na podrobnější důraz na faktografii a odborný ekonomický aparát, o to méně hledá odpovědi na otázky, jaké další motivy v budoucnosti mohou být motorem evropského projektu. Oproti publikacím Martina Feldsteina, který posledních 25 let opakovaně tvrdí, že problémy spojené s různými motivy jednotlivých národních reprezentací k další integraci mohou vést až k válce (a odkazuje se na válku Severu proti Jihu), nečiní tak ultimativní závěry. Možná, že by knize slušel místy pohled, kterým se na poslední kroky integrace dívá Wolfgang Münchau ve svých komentářích pro *Financial Times*, naposledy ve svém článku *Clever wrapping disguises Europe's worn-out policies* – a totiž, že v reakci na problémy politici často slíbí institucionální řešení, které by mohlo být jejich prevencí, ale pak často zůstává pouze u názvu bez reálného obsahu nebo u řešení na půli cesty.

Nicméně lze konstatovat, že recenzovaná práce jako každá dobrá kniha přináší nejen hluboký vhled, ale i spoustu podnětů k dalším úvahám. Měla by se stát přírůstkem každé knihovny studenta ekonomie a práva, evropské integrace, politika či ekonomického novináře.